

„Kezébe vette a kenyeret”

A keleti és nyugati egyházak eucharisztikus kenyérhasználata

CZÉTÉNYI GELLÉRT

Abstract

The study examines the use of Eucharistic bread in the Christian churches, with particular attention to the traditions of the Roman Catholic Church and the Byzantine rite. Inspired by the call of Saint John Paul II in his apostolic letter *Orientalis Lumen* to become more familiar with the heritage of the Eastern Churches, the paper investigates the historical development of liturgical practices related to the use of Eucharistic bread. Through a comparative analysis of liturgical and theological sources, the study reveals the diversity of Eucharistic practices that have developed within the Christian tradition, as well as the historical and theological reasons for the use of leavened and unleavened bread. The analysis also shows how leaven came to play a key role in ecumenical dialogue, demonstrating that differences can not only divide Christians but, in certain cases, also bring them together.

Keywords: *Eucharistic bread; leaven, liturgical practice; Roman Rite; Byzantine Rite; Eastern Christian traditions; history of liturgy.*

Absztrakt

A tanulmány a keresztény egyházak eucharisztikus kenyérhasználatát vizsgálja, különös tekintettel a római katolikus és a bizánci rítusú hagyományokra. A kutatás kiindulópontját Szent II. János Pál pápa *Orientalis Lumen* kezdetű apostoli levele adja, mely a keleti egyházak örökségének mélyebb megismerésére ösztönöz minden katolikus hívőt. A liturgikus és teológiai források összehasonlító elemzése feltárja a keresztény hagyományon belül kialakult eucha-

---

CZÉTÉNYI GELLÉRT, az ELTE Filozófiatudományi Doktori Iskolájának végzős hallgatója (Vallástudomány program), emellett a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola MA-szakos hallgatója; czetenyi.gellert@gmail.com

risztikus gyakorlatok sokféleségét, valamint a kovászos és kovásztalan kenyér használatának történeti és teológiai okait. Az elemzés arra is rámutat, hogyan válhatott a kovász az ökumenikus párbeszéd kulcsszereplőjévé, bizonyítva, hogy a különbségek nemcsak elválaszthatják, hanem adott esetben össze is köthetik a keresztényeket.

Kulcsszavak: *eucharisztikus kenyér, kovász, liturgikus gyakorlat, római rítus, bizánci rítus, keleti keresztény hagyományok, liturgiátörténet.*

I. BEVEZETÉS

Az utolsó vacsora első leírását Pál apostol Korinthusiakhoz írt első leveléből ismerjük:

„Az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárultatott, fogta a kenyeret, hálát adott, megtörte, és így szólt: »Ez az én testem, amely értetek van. Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!» A vacsora után ugyanígy fogta a kelyhet is, és így szólt: »Ez a kehely az új szövetség az én véremben. Ezt cselekedjétek, ahányszor csak isszátok, az én emlékezetemre!« Mert amikor ezt a kenyeret eszitek, és ebből a kehelyből isztok, az Úr halálát hirdetitek, amíg el nem jön.»¹

Ez a leírás meglehetősen hasonlít a szinoptikus evangéliumok utolsó vacsorát leíró történeteikhez.² Azt látjuk tehát, hogy Krisztus és az apostolok kenyérrel és a szőlőnek valamiféle levével ülték meg az utolsó vacsorát, s ezt tették már az őskeresztények is, s teszik mind a mai napig a különböző keresztény egyházak világszerte. Mégis számos jelentős különbség figyelhető meg az eucharisztikus színekre vonatkozó előírásokban, ha a különböző keresztény gyülekezetekben élő hagyományokat vizsgáljuk. Máshogy néz ki a kenyér és máshogy a bor, ha az ember katolikus szentmisén vesz részt, ortodox liturgiára látogat, protestáns vagy éppen neoprotestáns közösség vendége lesz. Ebben a tanulmányban először a nyugati és a keleti egyházatyák írásaira támaszkodva azt vizsgálom meg, mit tudunk az ősegyház eucharisztikus kenyérhasználatáról, majd a katolikus

---

¹ 1Kor 11,23b–26 (Káldi-Neovulgáta-fordítás) [online] <https://szentiras.hu/biblia/knb/1co/11> [2025. 11. 04.]

² Vö. Mt 26,20–29; Mk 14,17–25; Lk 22,14–20.

egyház, illetve bizánci hagyományú egyházak³ gyakorlatát vetem össze. Végül mintegy érdekes kitekintésként bemutatom, hogyan válhatott a kovász az ökumenikus párbeszéd kulcsfontosságú szereplőjévé, ezzel bizonyítva, hogy a különbségek nemcsak elválaszthatják, hanem néha össze is köthetik a keresztényeket.

Fontos leszögezni, hogy a tanulmány elsősorban nem teológiai nézőpontból közelít: nem tud, de nem is akar igazságot tenni a különböző hagyományok között. Ehelyett elsődleges célja a keresztény vallásgyakorlat feltérképezése és a különbségek megnevezése.⁴

2. A KENYÉR AZ ŐSEGYHÁZBAN

Bár Szent Ágoston szerint voltak eretnek irányzatok, amelyek „kenyeret és sajtot ajánlanak fel ebben a szentségben, mondván, hogy az első emberek által felajánlott dolgok a föld terményei és a juhok voltak”,⁵ másokról pedig „úgy tartják, hogy saját eucharisztiajukat a gyermekek véreből készítik, amit az egész testen ejtett apró szúrásokból csikarnak ki, majd azt liszthez hozzákeverve készítenek kenyeret”,⁶ s olyanok is voltak, akik a józanság jegyében csak vizet ajánlottak fel,⁷ összességében mégis kijelenthető, hogy az általánosan, az egész egyházban elterjedt gyakorlat mindig is a kenyér és a bor felajánlása volt. Mindez pedig Krisztus utolsó vacsorán végbevitt alapító tettei miatt volt így; ehhez a példához akartak mindenhol a lehető leghűségesebben ragaszkodni.

---

³ A katolikus egyházhoz tartozó görögkatolikusokon kívül hazánkban öt ortodox egyház számít az úgynevezett „bevett egyházak” közé: a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye, a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus – Magyarországi Ortodox Exarchátus, a Magyarországi Bolgár Ortodox Egyház, a Magyarországi Román Ortodox Egyházmegye és az Orosz Ortodox Egyház Magyar Egyházmegyéje.

⁴ Jelen tanulmány erősen épít a 2026 februárjában a nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán megvédett „*Kenyer és bor*”. *Az eucharisztikus színekre vonatkozó előírások és ezek alakulása a magyarországi egyházakban/felekezeteknél* című szakdolgozatomra. A dolgozat témavezetője főtisztelendő Dr. Dobos András volt, akinek ezúton is köszönöm a rengeteg segítséget.

⁵ SZENT ÁGOSTON: *De haeresibus*, § 28, PL 42, 31. (A rövid idézet Hursán Szabolcs fordítása.)

⁶ Uo. 26. §. (A rövid idézet Hursán Szabolcs fordítása.) Erről ír Szent Iréneusz is, vö. SZENT IRÉNEUSZ: *Adversus haereses*, V, 1, PG 7, 1123.

⁷ Vö. SZENT ÁGOSTON: *De Doctrina Christiana*, IV, 21. Érdekes folytatása ennek Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza – közismert nevén a mormon egyház – liturgikus gyakorlata.

Hogy Krisztus milyen kenyeret tört meg, majd osztott szét apostolai között az utolsó vacsorán, arról megoszlanak a vélemények. A szinoptikus evangéliumok beszámolóí egyértelműen összekötik ezt az eseményt a zsidó pészah és a kovásztalan kenyerek ünnepének időpontjával.⁸ Ebből bizonyos teológusok arra következtettek, hogy Krisztusnak – betartva a mózesi törvényt – kovásztalan kenyeret kellett használnia az utolsó vacsorán.⁹ Ennek ellenére biztosnak tűnik, hogy már az őskeresztények sem ragaszkodtak a kovásztalan kenyér használatához. Éppen ellenkezőleg, mind az írott, mind a képi források arról tanúskodnak, hogy kezdetben az eucharisztikus kenyerek formája semmiben sem különbözött a hétköznapi kenyerekétől.¹⁰

Talán éppen ezért vitatják sokan – Szent János evangéliumára hivatkozva, de a liturgiátörténeti kutatásoknak ellentmondva –, hogy Krisztus valóban kovásztalan kenyérral mutatta volna be az első eucharisztikus liturgiát.¹¹ A kérdést mindenesetre tudományos bizonyossággal megválaszolni nem lehet. Az apostoli korból egyáltalán nem maradtak fenn még csak közvetett bizonyítékok sem, melyek segítenék a vita eldöntését. Az Újszövetség rendre kenyértörésről beszél, de hogy milyen kenyeret törtek meg, arra a legcsekélyebb utalást sem teszi.

Egyesek a kovásztalan kenyerek melletti érvként hozzák fel, hogy a Bibliában, így Szent Pálnál is a kovász szinte kivétel nélkül a bűn, a romlottság, a gonoszság és a felfuvalkodottság jelképeként jelenik meg:

„El a régi kovással, hogy új tésztává legyetek, hiszen kovásztalanok vagytok! Mert a mi húsvéti báránynkat, Krisztust feláldozták. Üljünk tehát ünnepet, de ne a régi kovással, sem a rosszság és a gonoszság kovászával, hanem az egyeneslelkűség és az igazság kovásztalan kenyérével.”¹²

A kovászt a bűnnek megfelelően olvasatnak evangéliumi példája is van: „Jézus így szólt hozzájuk: »Vigyázzatok, óvakodjatok a farizeusok és a szadduceusok

---

⁸ Szent Lukács evangélista így ír erről: „Elérkezett a kovásztalan kenyerek napja, amelyen fel kellett áldozni a húsvéti bárányt” (Lk 22,7).

⁹ Vö. pl. JOSEF ANDREAS JUNGSMANN: *The Mass of the Roman rite: its origins and development (Missarum sollemnia)*, London, Burns & Oates, 1959, 330.

¹⁰ Uo.

¹¹ Vö. például *A felajánlott kenyér*. [online] A Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus Magyarországi Ortodox Exarchátusának honlapja, <https://patriarchatus.hu/orthodoxia/a-felajánlott-kenyer/> [2025. 11. 05.]

¹² 1Kor 5,7–8.

kovásztól!»¹³ Ebből következhetne, hogy az Eucharisztíának a bűnt jelképező kovásztól mentesnek kell lennie, az első írásos feljegyzésekből mégis valami mást látunk. Az mindenesetre kijelenthető, hogy a kenyér a hívek felajánlása-ként került az oltárra, s ez a szokás még sok évszázadon keresztül tartotta – s néhány helyen még ma is tartja magát.¹⁴

Az ősegyházi gyakorlatról valamivel többet tudunk, mint az apostoli korról.¹⁵ A liturgiatudomány mai állása szerint valószínűsíthető, hogy az ősegyházban a kovászos kenyér használata volt az elterjedt gyakorlat – úgy Keleten, mint Nyugaton –, bár ezt egyértelmű bizonyítékok nem támasztják alá. Mindenesetre feltételezhető, hogy részben a zsidóságtól való elszakadás jele lehetett a kovászos kenyér liturgikus használatára való áttérés. (Ezt támasztja alá az a tény is, hogy évszázadokkal később a bizánci teológusok éppen a kovásztalan kenyér használatának „judaizáló” jellegével támadták a latin keresztényeket.) I. Sándor pápa (†115) kijelenti, hogy „a szentségi felajánlásban csak kenyér és vízzel kevert bor kerüljön áldozatul felajánlásra”,¹⁶ de hogy ez milyen kenyér legyen, arról nem beszél. Tertullianus (†220) és Szent Ciprián (†258) is beszél az eucharisztikus kenyérről, de a kovász meglétét vagy hiányát nem említik.¹⁷ Fontos támpont ez, mert a korban általánosan fogyasztott kenyér kovászos volt, így ha ettől különbözött volna az eucharisztikus összejöveleken használt kenyér, azt bizonyára említésre érdemesnek gondolták volna.

Pár száz évvel később Szent Epiphániosz (†403) már kifejezetten „elítéli a gnosztikus keresztény ebionitákat, mert szertartásaikhoz kovásztalan kenyeret és vizet használnak”,¹⁸ Nagy Szent Gergely római pápa (†604) pedig egy alkalommal olyan asszonyt áldoztatott meg, aki felismerte a saját maga által dagasztott kenyeret az Eucharisztíában.¹⁹ További érv lehet a kovászos kenyerek elterjedt használata mellett, hogy a Kr. u. 693-as toledói zsinat messzemenő

---

¹³ Vö. Mt 16,6. Hasonló helyek: Mk 8,15; Lk 12,1.

¹⁴ Nyugaton a kovásztalan ostyákra való áttérés lehetetlenítette végleg el, hogy a hívek hozzák az áldozati kenyeret. Vö. JOSEF A. JUNGSMANN: *The Mass of the Roman rite*, i. m., 332.

¹⁵ Alapvető szakirodalom a témában PAUL F. BRADSHAW: *Early Christian Worship. A Basic Introduction to Ideas and Practice*, Collegeville, Liturgical Press, 2010.

¹⁶ GRATIANUS: *Decretum*, PL III, d. 2, can. 1.

¹⁷ Vö. TERTULLIANUS: *Ad uxorem* (Feleségemhez), in Vanyó László (szerk.): *Ókeresztény Írók*, 12. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1986, 207–227; SZENT CYPRIANUS: 63. levél, in Orosz Atanáz (szerk.): *Szent Cyprianus levelezése – Ókeresztény örökségünk*, 19., Jel, 2014, 356–368.

¹⁸ *A felajánlott kenyér*. [online] <https://patriarchatus.hu/orthodoxia/a-felajánlott-kenyer/> [2025. 11. 05.]

¹⁹ Vita S. Greg., PL 75, 52.

részletességgel írja le, milyennek kell lennie a liturgiákon használt kenyereknek, de egy szóval sem említi, hogy kovásztalanok legyenek.²⁰

Bár Matkó István, 17. századi erdélyi református lelkész és egyházi író szerint a katolikusok már a 2. század végén elkezdték az apostoli hagyománynak ellentmondó gyakorlatot, az ostyagyártást,²¹ ma már tudjuk, hogy a kovásztalan kenyerek használata meglehetősen késői fejlemény, először Szent Béda (†735) ír róla, majd ugyanebben a században Alcuin, bencés szerzetes (†804) is leírja, hogy a szentmisén használt kenyérnek kovásztalannak kell lennie: „A Krisztus testévé való konszekrációhoz használt kenyér kovásztalan és nagyon tiszta legyen.”²² Innentől felgyorsulnak az események: Hrabanus Maurus (†856) német bencés szerzetes, majd érsek szintén a kovásztalan kenyerek használata mellett tör lándzsát. S bár IX. Gergely pápa (†1241) határozataiban büntetéssel fenyegeti azt, aki „kovászolt kenyérral és fa kehellyel merészeli ünnepegni a szentmisét”,²³ amiből arra következtethetünk, hogy még ekkor is élhetett ez a gyakorlat, mégis Nyugaton a 11. századra már olyannyira elterjedt a kovásztalan kenyerek használatának gyakorlata, hogy a bizánciakkal folytatott hitvitákban már magától értetődő természetességgel állnak ki a kovásztalan kenyerek liturgikus használata mellett, sőt, mindeközben az apostoli hagyományra hivatkoznak. Ez az eltérés a filioque-vita és a pápai primátus mellett az egyik sarkalatos különbség lesz Kelet és Nyugat között. Nyugaton olyan általános lett a kovásztalan kenyér használata, hogy a Magyar Királyságban – az egyértelmű nyugati orientáció révén – feltehetőleg már a kereszténység felvételétől kezdve kovásztalan kenyérral mutatták be a latin rítusú szentmiséket.

A kovásztalan kenyér használatára való áttérésnek komoly teológiatörténeti oka is van: nyugaton egyre inkább elterjedt az egy szín alatti áldozás, és már a 9. században általánossá vált az Oltáriszentség nyelvre való helyezése.²⁴ Így egy fontos praktikus ok is közrejátszhatott a teológiai megfontolások mellett: a kovásztalan kenyér sokkal kevésbé morzsálódik. Josef Jungmann osztrák jezsuita

---

²⁰ PETRÓ JÓZSEF: *A szentmise története*, Budapest, Szent István Társulat, 1931, 98.

²¹ MATKÓ ISTVÁN: *X, ut Tök, Könyvnek el tépése, avagy Bányász csákány mellyel amaz... Sambar Mattyas nevű tudatla[n] sár gyúró meg-csákányoztatik*, k. n., h. n., 1668, 430.

²² PERGER GYULA: Az ostyakészítés rövid története, in Rákossy Anna – Kontsek Ildikó (szerk.): *Agnus Dei. Az oltáriszentség tisztelete Magyarországon*, Keresztény Múzeum, Esztergom, 2019, 100–109.

²³ *Decret. Gregor. IX. III, t. 41, cap. 14*, in GERGELY (IX., PÁPA): *Decretalium*, Friedberg, Leipzig, 1879–1881.

²⁴ Vö. JOSEF A. JUNGSMANN: *The Mass of the Roman rite*, Christian Classics, Indiana, 2012, 510.

pap és liturgiátörténész találóan jegyzi meg, hogy a kovásztalan kenyérral való áldozásra történő áttérés szinte megkövetelte az ajakra áldoztatást: a vékony ostyalapok ugyanis kitűnően ragadtak hozzá az emberek nedves nyelvéhez.²⁵ S bár a katolikus teológia csak mintegy háromszáz évvel később dolgozta ki részletekbe menően azt a tanítást, hogy az Eucharisztia legkisebb darabkájában is teljesen jelen van Krisztus, ez az áldozási mód már megelőlegezte a tanítást, mely szerint igencsak fontos szempont, hogy ne morzsálódjon a liturgiákon használt kenyér.²⁶ Az 1054-es egyházszakadásban kulcsszerepet játszó Humbert de Silva Candida bíboros is ezzel érvelt a kovászos kenyér használata ellen: a „kenyértörés során válogatás nélkül hulló morzsákat” mint teológiai problémát nevezte meg.²⁷

Ráadásul Nyugaton egyre nagyobb hangsúlyt kapott az eucharisztikus jámborságban a konszekrált ostya megtekintése, majd később a monstranciában való közszemlére helyezése. A vékony, hófehér, kerek ostya ideális vizuális szimbólummá tudott válni.

A mai gyakorlat szerint a katolikus egyház előírja, hogy a pap kovásztalan kenyeret használjon a szentmisében, bár „a kovászos kenyér konszekrációját – még ha vétkes engedetlenségből latin pap által történik is – érvényesnek tekinti”.²⁸ Ezt már Aquinói Szent Tamás is megállapította,²⁹ bár rögtön utána hozzátette: „mindazonáltal a kovásztalan kenyérral való ünneplés gyakorlata észszerűbb”.³⁰

Ezzel szemben több keleti egyház a kovásztalan kenyér konszekrációját egyenesen érvénytelennek tartja, bár ezen a téren is történtek közeledések egymás-

---

²⁵ Uo.

²⁶ Jeruzsálemi Szent Cirill már a Kr. u. 4. században is arról ír, hogy az Eucharisztia morzsái az aranypornál is értékesebbek, így jobban kell rájuk vigyázni. Vö. PERENDY LÁSZLÓ (szerk.): *Jeruzsálemi Szent Kírilloz összes művei*, Ókeresztény írók 19., Szent István Társulat, Budapest, 2006.

²⁷ A. EDWARD SIECIENSKI: *Breads, Azymes, and Purgatory. The Other Issues That Divided East and West*, Oxford University Press, New York, 2022, 125. [doi: doi.org/10.1093/oso/9780190065065.001.0001]

²⁸ Így volt ez már a sok mindenben újdonságot hozó II. Vatikáni Zsinat előtt is. Lásd PETRÓ JÓZSEF: *A szentmise története*, Szent István Társulat, Budapest, 1947, 54.

²⁹ „Nem szükségszerűen tartozik azonban a szentséghez, hogy kovásztalan vagy kovászos kenyérből legyen, mivel mindkettővel létre lehet hozni. Megfelelő pedig, hogy mindenki megtartsa saját egyházának szertartását a szentség ünneplésében.” AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa Theologiae*, III. q. 74, a. 4., in XIII. LEÓ (ed.): *Opera omnia*, 12, k. n., Romae, 1906. (Az idézett részt Hursán Szabolcs fordította.)

³⁰ Uo.

hoz. A firenzei zsinaton a jelenlévő görög teológusok elismerték a kovásztalan kenyerek használatának érvényességét, ez a nézet sokáig mégsem lett általánosan elfogadott a keleti egyházakban. Azt mindenesetre leszögezhetjük, hogy az általános közvélemény ma már inkább fegyelmi, mintsem teológiai kérdésnek tekinti a kenyérhasználatot, a kérdés mindenesetre lekerült az ortodox és a katolikus egyház közötti teológiai párbeszédnek hivatalos napirendjéről, de még a mindenki által használható online fórumok vitáiból is hiányzik.³¹

A Római Katolikus Egyházzal szemben a legtöbb keleti egyház továbbra is kovászos kenyeret használ. Ezt a gyakorlatot – a zsidóságtól való elkülönülés vágya mellett – az évszázadok alatt szintén teológiai és szimbolikus jelentéssel ruházták fel a keleti teológusok, túl azon, hogy a kovász pozitív értelmezésének is van evangéliumi forrása.³² Eszerint a kovász nem a bűnt jelképezi, mint ahogy azt a latin teológusok Szent Pálra hivatkozva állítják, hanem éppen ellenkezőleg: az élesztő a feltámadás szimbóluma. Ebből egyenesen következik, hogy a kovásztalan kenyér a feltámadt Krisztusra való utalás helyett a halálra és a bűnre emlékeztet. Mindemellett a kovászos kenyér használata hangsúlyozza, hogy az Eucharisztia több, mint a zsidó pészah, ezzel jelezve az újszövetség teljes valóságát. A kovásztalan kenyér ilyen értelemben az ószövetségre, vagyis a még meg nem váltott állapotra utal. A teológiai vita hevességét jól mutatja Leó ohridi érsek levele, melyben a görög Septuaginta szóhasználatát alapul véve érvel a kovászos kenyér használat mellett.³³ A vita mindenesetre identitásmeghatározó lett – a *filioque* kérdéséhez hasonlóan –, így eldönteni pusztán teológiai érvekkel nem lehet.

3. A KATOLIKUS EGYHÁZ

A katolikus egyház hiszi és vallja, hogy a pap szolgálata által a kenyér és bor valóságosan Krisztus testévé és vérévé válik, méghozzá olyan módon, hogy a kenyér (szubsztanciája) megszűnik kenyérnek lenni, a bor pedig megszűnik bornak lenni. Ezt nevezzük átlényegülés (lat. *transsubstantiatio*) tannak. Az át-

---

³¹ A. EDWARD SIECIENSKI: *Breads, Azymes, and Purgatory. The Other Issues That Divided East and West*, i. m., 186.

³² Vö. Mt 13,33, Lk 13,21.

³³ Vö. JAMES FRANCIS LOUGHLIN: *Azymites*, in Charles Herbermann (ed.): *Catholic Encyclopedia*, Vol. 2., Robert Appleton Company, New York, 1913. Az érvelés persze hibás, hiszen a görögök által használt Septuaginta is több helyen hivatkozik *artosként* a kovásztalan kenyérré.

változás *ex opere operato*, vagyis a cselekvő személyétől függetlenül, magából a szentségi cselekményből megy végbe.³⁴ Éppen ezért a katolikusok az átváltoztatott kenyérben és borban a valóságosan jelenlévő Krisztus imádják. Ez magyarázza azt a szigorú szabályrendszert is, mellyel körülveszik az eucharisztikus liturgián bemutatott kenyeret és bort.

3.1. „Tiszteletreméltó szent kezébe vette a kenyeret”³⁵

A *Codex Iuris Canonici* (továbbiakban CIC) így fogalmaz az Eucharisziáról:

„897. kán. A legfenségesebb szentség a legszentebb eucharisztia, melyben maga az Úr Krisztus van jelen, ő az áldozat, és őt vesszük magunkhoz; általa folyamatosan él és gyarapszik az egyház. Az eucharisztikus áldozat az Úr halálának és feltámadásának emléke, melyben a keresztáldozat örökké folytatódik, az egész istentiszteletnek és keresztény életnek csúcsa és forrása, mely jelöli és létrehozza Isten népének egységét, és építi Krisztus testét. A többi szentségek és az egyház apostoli tevékenységének összes művei pedig összetartoznak a legszentebb eucharisziával, és rá irányulnak.”³⁶

Nem csoda, ha ezek után a szentségek anyagára és formájára oly nagy figyelmet szentelő katolikus egyház messzemenő részletességgel szabályozza az eucharisztikus színeket, a kenyeret és a bort. Annál is inkább fontos ez, hiszen a katolikus teológia szerint a szentség érvényességének egyik kritériuma az anyag: ha nem megfelelő kenyérrel mutatnak be szentmisét, úgy az érvénytelen lehet. Az egyháznak nincs hatalma afölött, amit Krisztus határozott meg, és ami a liturgia változhatatlan részét alkotja, így nemcsak a forma (az alapítási szavak), de a szentség anyaga (kenyér és bor) is megváltoztathatatlan a katolikus teológia szerint.

II. János Pál pápa *Ecclesia de Eucharistia* kezdetű enciklikájában éppen ezért kifejezetten megtiltotta, hogy bárki megszegje az Eucharisziára vonatkozó előírásokat. Éppen ezért a szent pápa felkérte a Római Kúria illetékes dikasztériumait, hogy „készítsenek elő egy különleges dokumentumot, mely e nagyon

---

³⁴ Vö. *Ex opere operato*, in Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 3. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1997. [online] <https://lexikon.katolikus.hu/E/ex%20opere%20operato.html> [2026. 01. 03.]

³⁵ Római kánon, in *Római Miskönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 1991, 415.

³⁶ *Codex Iuris Canonici – Az egyházi törvénykönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 2015, 897. kánon.

jelentős kérdés jogi vonatkozásait is tartalmazza”.³⁷ Ez a dokumentum meg is született: *Redemptionis Sacramentum*³⁸ címen látott napvilágot 2004-ben. A fent említett két dokumentum, valamint a CIC, illetve *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései* alapján mutatom be a katolikus egyház római szertartásaiban használt eucharisztikus kenyerekre vonatkozó előírásait.

A szentmiséhez felhasználható kenyérre vonatkozó alapvető előírásokat a CIC IV. könyvének I. része, azon belül is a III. cím I. fejezetének 3. cikkelye tartalmazza. A 924. kánon 2. §-a kimondja, hogy „a kenyérnek csakis búzából valónak és frissen készültnek kell lennie, hogy a romlás semmi veszélye sem álljon fenn”.³⁹

További előírás, hogy az „eucharisztia ünneplése során a pap a latin egyház régi hagyománya szerint kovásztalan kenyeret használjon, bárhol mutatja is be az áldozatot”.⁴⁰ Ezekon kívül további előírásoknak is meg kell felelnie a misézéshez szükséges kenyérnek, mely előírásokról *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései* ír:

„A jel szempontja megköveteli, hogy az Eucharisztikus lakoma anyaga valóban mint eledel álljon előttünk. Kívánatos ezért, hogy az Eucharisztikus kenyér, jól lehet kovásztalanul és hagyományos formában, oly módon készüljön, hogy a közösségi misében a pap valóban több részre törhesse, és a partikulákkal a híveknek legalább egy részét megáldoztathassa.”⁴¹

---

³⁷ *Ecclesia de Eucharistia*, 52. pont. [online] https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_eccl-de-euch.html [2026. 01. 04.] magyarul: [online] <https://katolikus.hu/dokumentumtar/ecclesia-de-eucharistia> [2025. 11. 04.]

³⁸ *Redemptionis Sacramentum*. [online] https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20040423_redemptionis-sacramentum_en.html [2025. 11. 04.], magyarul: [online] <https://katolikus.hu/dokumentumtar/redemptionis-sacramentum> [2025. 11. 04.]

³⁹ CIC, 924. kánon, 2. §. [online] https://torvenykonyv.katolikus.hu/www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/hu/documents/cic_konyvIV_0924-0930_hu.html#3_CIKKELY [2025. 11. 04.]

⁴⁰ CIC, 926. kánon. [online] https://torvenykonyv.katolikus.hu/www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/hu/documents/cic_konyvIV_0924-0930_hu.html#3_CIKKELY [2026. 06. 09.]

⁴¹ *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései*, 321. pont, Szent István Társulat, Budapest, 2009, 66.

A szentmiséhez használt kenyérnek tehát búzából kell készülnie, frissnek és minden esetben kovásztalannak kell lennie. Bár maga az *Egyházi Törvénykönyv* ezeken kívül nem közöl más előírást, a hagyományban mégis megszilárdult a szentostyák kinézete: „vékony, kör alakú, fémlapok között süített kenyér”.⁴² A kenyér, illetve az ostya mai kerek alakja a 12. századból származik.⁴³ A II. Vatikáni Zsinatig (1962–1965) csak hófehér búzalisztből és vízből készült; a zsinatot követő liturgikus reformok kísérletet tettek a vastagabb, barnás színű ostya használatára is,⁴⁴ ez azonban nem terjedt el. Valószínűleg ebben az is szerepet játszik, hogy a hófehér ostya sokkal inkább képes megjeleníteni vizuálisan is Krisztus szeplőtelen testét. Az ostyákat az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében 2024. június 30-ig⁴⁵ működő Ostyaellátó honlapja szerint az egyházi előírásoknak megfelelően két alapanyagból készítik: lisztből és vízből.

A modern orvostudomány fejlődésével, illetve a különböző ételérzékenységek felismerésével megjelent az igény a gluténmentes ostyák készítésére. A Hit-tani Kongregáció a püspöki konferenciák elnökeihez írt körlevelében engedélyezi az alacsony gluténtartalmú kenyér használatát, ami olyan emberekre vonatkozik, akik különböző és súlyos okok miatt nem fogyaszthatnak normál körülmények között előállított kenyeret, ugyanakkor a teljesen gluténmentes ostya érvénytelennek számít az Eucharisztiahoz.⁴⁶ Magyarországon is bevett gyakorlat az ilyen „gluténmentes ostyák” használata.⁴⁷

---

⁴² KÜHÁR FLÓRIS OSB – RADÓ POLIKÁRP OSB: Ostya, in Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 10. kötet. [online] <https://lexikon.katolikus.hu/O/ostya.html> [2025. 11. 04.]

⁴³ PETRÓ JÓZSEF: *A szentmise története*, i. m., 99.

⁴⁴ KÜHÁR FLÓRIS OSB – RADÓ POLIKÁRP OSB: Ostya, i. m.

⁴⁵ Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Gazdasági Tanácsának határozata alapján a Főegyházmegyei Ostyaellátó 2024. június 30-án jogutód nélkül megszűnt, vö. [online] <https://ostyaellato.hu/> [2025. 11. 04.]

⁴⁶ „Egyedül a részlegesen gluténmentes számít érvényesen használt anyagnak, amelyben lennie kell elegendő gluténnak ahhoz, hogy úgy érzék el a kenyér létrejöttét (panifikáció), hogy nem keverték hozzá idegen anyagot, és nem használtak ehhez olyan eljárást, amely a kenyér természetét megváltoztatná.” Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció által 2017. június 15-én kiadott – a gluténmentes ostyákról szóló – körlevél. [online] https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20170615_lettera-su-pane-vino-eucaristia_la.html [2026. 01. 04.]; magyarul: *Praeconia* 13 (2018/1) 94–95.

⁴⁷ „Fontos tisztázni, hogy amit a köznyelvben gluténmentesnek nevezünk, az valójában csökkentett gluténtartamú termék. Magyarországon az előírások szerint a 20 milligramm / kilogramm vagy annál kisebb gluténtartalmú terméket nevezhetünk gluténmentesnek. Ez

Ez ugyanakkor nem jelenti automatikusan azt, hogy bármikor bárki áldozhat ilyen ostyával. A Hittani Kongregáció 1995-ben kimondta, hogy csak az áldozhat gluténmentes ostyával, akinek erre igazolt egészségügyi indoka van.⁴⁸ A fenti előírások betartása és betartatása a helyi ordinárius feladata, az ő engedélyéhez van kötve a „gluténmentes” ostya használata is.

Szintén a modern kor kihívása a genetikailag módosított alapanyagok használatának kérdése. A Hittani Kongregáció 2013-ban határozatot hozott arról, hogy a genetikailag módosított szerves anyag is érvényesnek számít az eucharisztikus használatban.⁴⁹

4. A BIZÁNCI RÍTUST KÖVETŐ EGYHÁZAK HAGYOMÁNYA

A bizánci rítusú egyházak – úgy az ortodox egyházak, mint a Rómával unióra lépett görögkatolikus egyházak – a katolikus egyházhoz hasonlóan hiszik és vallják, hogy az isteni liturgiában bemutatott kenyér és bor valóságosan Krisztus testévé és vérévé változik. Éppen ezért, bár a katolikus egyházétől sokszor eltérő módon, de hasonló odafigyeléssel viseltetnek a liturgián használt szent színekkel.

---

az ostya sem teljesen mentes a gluténtól, hiszen az egyházi előírások szerint búzából készül, de annyira csökkentett benne a glutén mennyisége, hogy már nem okoz egészségügyi problémát.” SZALONTAI ANIKÓ: *Lehet-e továbbra is gluténmentes ostyával áldozni?* [online] <https://www.magyarokurir.hu/hirek/lehet-e-tovabbra-is-glutenmentes-ostyaval-aldozni> [2025. 11. 04.]

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Vö. *Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció prefektusának levele*, Prot. N. 89/78 – 44897; 2013. december 9. [online] https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20170615_lettera-su-pane-vino-eucaristia_la.html [2026. 01. 04.]; magyarul: [online] <https://www.liturgia.hu/l/korlevel-az-eucharishtiaban-hasznaht-kenyerrol-es-borrol/> [2026. 01. 04.]

4.1. „Szent, tiszta és szeplőtelen kezébe vette a kenyeret”⁵⁰

A keleti egyházak – az örmény és a maronita keresztények kivételével – friss kovászos kenyeret használnak az Eucharisziához.⁵¹ Így van ez a bizánci liturgián használt kenyérrel is: „tisztá búzalisztból készül, élesztővel (vagy kovásszal); vízzel gyúrnák meg, s egy kicsit megsózzák”.⁵² Nagyon fontos a kovász, hiszen az „mozgatja” a kenyeret, az teszi „élővé”.

Az eucharisztia anyagára való rendkívüli figyelem a skolasztika gondolkodásmódjából származott, nem csoda hát, hogy sokáig nem fordítottak rá nagy figyelmet a keleti kereszténységben. Keleti liturgikus könyvben először csak a 17. században foglalkoztak a kérdéskörrel. Ekkor Mogila Péter kijevei metropolita egy egész fejezetet szentel a témakörnek *Az anyagról, vagyis Krisztus testének és vérének lényegéről* címmel.⁵³ Dobos András görögkatolikus teológus megállapítja, hogy a hazánkban élő bizánci rítusú keresztények először csak a Rómával való unióra lépésük után kezdtek el komoly figyelmet szentelni az eucharisztikus kenyér és bor összetevőinek.⁵⁴ Ennek egyik mellékhatása volt a 17. század végén, hogy a katolikus unió során az egyik legfontosabb elvárás lett a római katolikus vezetők részéről, hogy az unióra lépő ortodoxok (elsősorban románok) elfogadják azt, hogy az áldozást csak ostyával (kovásztalan

---

⁵⁰ Aranyszájú Szent János anaforája, in BAÁN ISTVÁN (szerk.): *Anaforák. A keleti egyházak eucharisztikus imádságai*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2022, 209.

⁵¹ Vö. Proszfóra, in Verbényi István – Arató Miklós Orbán (szerk.): *Liturgikus lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 2001. [online] <https://tar.liturgia.hu/Liturgia/Liturgikus%20Lexikon/lexikon/litlexp.htm> [2025. 11. 05.]

⁵² IVANCSÓ ISTVÁN: *Görög katolikus szertartástan*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1997, 133.

⁵³ „О матеріи сість вєщи тайнѣ тѣла и Крве Хвой”, (Еухологiон, албо молитвословь или требникъ, I-III, Кієвъ, 1646 235.). Részletesebben lásd DOBOS ANDRÁS: *Prassi e teologia circa l'Eucaristia nella storica eparchia di Mukachevo dall'unione di Užgorod fino alla metà del XX secolo*, Dissertazione di dottorato, Pontificio Istituto Orientale, Facolta Di Scienze Ecclesiastiche Orientali, Roma, 2019, 401.

⁵⁴ Vö. DOBOS ANDRÁS: *Prassi e teologia*, i. m., készülõ magyar fordítás. A következõkben Dobos András atya dolgozatára jelentõsen építve mutatom be a magyarországi görögkatolikusok eucharisztikus kenyérre vonatkozó elõírásait és szokásait.

kenyérrel) lehet végezni.⁵⁵ S bár ez lényegében sosem valósult meg, mégis jól látszódik belőle az eucharisztikus színekhez való különböző hozzáállás.

Ezt támasztja alá Lipniczky János püspöki helynök 1686-ban kelt levele is. Eszerint a Magyar Királyság legészakibb területén élő ruszinok „zabból készült kenyeret konsekrálnak, és az egész hatalmas tartományban alig találni három papot, aki búzából készült kenyeret konsekrálna”.⁵⁶ S valóban, a püspöki vizitációk⁵⁷ ötven évvel későbből is beszámolnak olyan papokról, „akik bizonygatták, hogy árpakenyérrel is lehet »érvényesen« liturgiát végezni, mások hozzátették, hogy kölessel is, bár egyesek pontosították, hogy csak szükség esetén”.⁵⁸ Éppen ezért a kánoni vizitációkat követően Olsavszky Mihály Mánuel görögkatolikus püspök szigorúan megtiltja, hogy búzaliszten kívül bármi mást is használjanak az eucharisztikus kenyérhez.⁵⁹ A tiltás pusztá ténye már önmagában is mutatja, milyen elterjedt lehetett az ellentétes gyakorlat. Mindenesetre ez is arra enged következtetni, hogy a 18. század első feléig szinte bármilyen gabonaféléből sült kenyeret alkalmasnak tartottak az Eucharisztia ünneplésére.⁶⁰

Közel kétszáz évvel később még mindig problémás volt a helyzet, legalábbis erre lehet következtetni Csopey Antal görögkatolikus kanonok 1865-ben keletkezett előírásából, melyben kikötötte, hogy proszforát csak a malomból származó, legtisztább búzalisztból szabad sütni.⁶¹ Ugyanekkor szigorúan megtiltotta a „zemlik” e célból való használatát, ez alatt feltehetőleg a pékek sütötte kis kenyerekre gondolhatott.⁶² A 20. században azonban már egyértelműen és minden kétséget kizárólag ragaszkodtak a tiszta búzaliszt használatához még

---

⁵⁵ NAGY LEVENTE: A kenyértől az ostyáig. A kálvinista és a katolikus unió hatása a román pravoszláv úrvacsoratanra a 16–17. században, in Szelestei N. László (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon*, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2018, 181–194.

⁵⁶ HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, k. n., Ungvár, 1911, 261.

⁵⁷ Pl. VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai*, CAII/7, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2015, 531.

⁵⁸ Uo. 531.

⁵⁹ Vö. uo. 251.

⁶⁰ Vö. DOBOS ANDRÁS: *Prassi e teologia*, i. m., 402.

⁶¹ Vö. *Lettera circolare di Antonio Čopej* nr. 562 del 21 febbraio 1866, GKPL IV-2-a. 1866/28.

⁶² Vö. DOBOS ANDRÁS: *Prassi e teologia*, i. m., 404.

igen nehéz körülmények között is.⁶³ Napjainkban Magyarországon sehol nem okoz gondot a tiszta búzaliszt beszerzése, így tulajdonképpen megszűntek az ilyen típusú szabálytalanságok.

A proszforát többnyire két réteg tésztából készítik, utalva ezzel Jézus kettős természetére.⁶⁴ A recept meglehetősen egyszerű: „½ kg liszt, fél élesztő, 1 bögre forró víz, egy kiskanál só”.⁶⁵ Ebből is látszik egy eltérés: keleten sót is adnak a liturgikus kenyerekhez. Ennek szimbolikus jelentősége is van: Thesszalonikai Szent Simeon azt írja, hogy a kovászos, sóval ízesített kenyér szimbolizálja tökéletesen az Úr testét, hiszen ő a maga teljességében magára vette az emberi természetet. A kenyérben lévő liszt és kovász a lelket, a víz a keresztséget, a só pedig az értelmes természetet képviseli.⁶⁶

A proszfora a hétköznapi étkezésre használt kenyértől formájában, a készítés módjában és a körülményeiben fokozatosan különült el, de már a 2–3. században a kereszt jelével vagy a Krisztusra utaló görög X betűvel, esetleg más, keresztény tartalommal bíró szimbólummal jelölték meg a liturgiára készített kenyereket.⁶⁷ E szokás a majdani kenyérpecsét (*sphragis*) előképe. Jeruzsálemi Szóphroniosz Nagy Szent Vazulnak tulajdonítja a pecsét első használatát, de valószínűbb, hogy inkább az előkészület szertartásának kialakulásával vált elterjedtté. A pecsét egy, a szent kenyérbe belemetszett kereszt két ága segítségével négy egyenlő részre osztott négyzetet hoz létre; a felső két kisebb négyzet közül a bal oldali a „Jézus” [IC], a jobb oldali pedig a „Krisztus” név első betűit [XC] tartalmazza. Az alsó négyzetek a „NIKA” (győz) görög ige betűit jelentik meg – a bal és jobb oldali részben egyaránt kettőt.⁶⁸

---

⁶³ Jó példa erre Miklósy Istvánnak, a Hajdúdorogi Egyházmegye első püspökének körlevele. Vö. IVANCSÓ ISTVÁN: *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1998, 15.

⁶⁴ *Proszfóra* (szlávós változat). [online] <https://szentmikloszhaz.hu/?p=1353> [2025. 11. 05.]

⁶⁵ NACSINÁK GERGELY ANDRÁS: *A proszfora sütése*. [online] <https://patriarchatus.hu/orthodoxia/a-proszfora-sutese/> [2025. 11. 05.]

⁶⁶ Vö. TESSZALONIKAI SIMEON: A Szent Liturgiáról, in BAÁN István (szerk.): *Misztagógia. A bizánci liturgia kommentárjai*, in *Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes*, vol. 16., Nyíregyháza, 2023, 289.

⁶⁷ Bővebben lásd GEORGE GALAVARIS: *Bread and the liturgy. The symbolism of early Christian and Byzantine bread stamps*, University of Wisconsin Press, Madison, 1970.

⁶⁸ Vö. NICOLAE PREDA: *Az Isteni Liturgia és az Eucharisztia gyakorlata a Román Orthodox Egyházban, különös tekintettel az Eucharishtiában használt kenyérre*, Eucharisztikus Tudományos Konferencia, Esztergom, 2018. november 27–29. A elhangzott előadás írott

Gluténmentes kenyeret sokáig nem használtak, a lisztérzékenyeket csak borral áldoztatták.⁶⁹ Manapság azonban a görögkatolikus egyház kísérletezik a legújabb technikával előállított gluténmentes búzalisztból készített proszforával. Könnyen lehet, hogy pár éven belül ennek a használata is teljesen elterjedt lesz.⁷⁰

5. A KOVÁSZ AZ ÖKUMENIKUS PÁRBESZÉD KÖZÉPPONTJÁBAN

Bár Magyarországon sem a keleti szír egyház,⁷¹ sem a Rómával unióra lépett, de ugyanazt a liturgikus hagyományt követő káld egyház nincs jelen, mégis fontosnak tartom röviden megemlíteni a Szent Kovász hagyományát. Annál is inkább, mert mi sem mutatja jobban, hogy mennyire fontos, identitásképző, sőt, teológiai jelentősége is lehet a kovászos vagy kovásztalan kenyerek használatának.

A keleti szír egyházban – Nesztoriosz és Mopszvesztiai Theodórosz liturgiái mellett – mind a mai napig használatban van az úgynevezett Apostolok vagy más néven Addai és Mari liturgiája.⁷² Az ebben a liturgiában használt anafora azonban „hiányos”: nem tartalmazza az utolsó vacsorán elhangzott alapítási szavakat. Ez később komoly teológiai problémákhoz vezetett, hiszen Nyugaton általános volt az a hit, hogy az Eucharisztia szentségének érvényességéhez szükséges forma nem más, mint Krisztus utolsó vacsorán elmondott alapító szavai: „Ez az én testem... Ez az én vérem...”. Amikor a 15. században portugál misszionáriusok először szembesültek a ténnyel, hogy az Addai és Mari anafora nem tartalmazza ezeket a szavakat, egyből érvénytelennek is nyilvání-

---

változata elérhető: [online] https://tar.eucharisztikuskongresszus.com/Eucharisztikus_tudomanyos_konferencia_2018/Eloadasok_szoveg/Preda_magyar.pdf [2024. 04. 27.]

⁶⁹ Vö. BAÁN ISTVÁN: „*Uram, Tehozzád kiáltok!*”, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2016, 161.

⁷⁰ Kiss Máté görögkatolikus áldozópap beszámolója alapján 2025 nyarán találtak gluténmentes búzalisztet gyártó céget Spanyolországban, de a konkrét liszt kipróbálása – logisztikai okok miatt – még várat magára.

⁷¹ Más néven asszír keleti egyház vagy nesztoriánus egyház; hivatalos nevük: Szent Apostoli Katolikus Asszír Keleti Egyház.

⁷² Mar Addai a szenthagyomány szerint a hetvenkét tanítvány egyike, sőt, egyesek szerint a tizenkettő egyike, Júdás Tádé, míg Mar Mari az ő tanítványa volt.

tották azt,⁷³ illetve a Rómával unióra lépő egyházak anaforájába beleillesztették (erőszakolták⁷⁴) az alapítási szavakat.⁷⁵

A két egyház egymáshoz való közeledésére egészen 1994-ig kellett várni. Ebben az évben ugyanis november 11-én II. János Pál pápa és IV. Mar Dinkha pátriárka közös krisztológiai megállapodást írt alá, melyben szándéknyilatkozatot tettek az egyházakat elválasztó szakadékok feltöltésére, és egy teológiai vegyesbizottság felállításával mellett döntöttek a vitás kérdések megoldása érdekében. A vegyesbizottság munkájának eredményét alapul véve az Addai és Mari anafora elfogadásának irányelveit a Keresztény Egység Elősegítésének Pápai Tanácsa dolgozta ki a Hittani Kongregációval és a Keleti Egyházak Kongregációjával egyetértésben.

Az anafora elfogadását segítette az úgynevezett Szent Kovász-hagyomány. Az asszír hagyomány ősidők óta úgy tarja, hogy abból a kenyérből, amit Krisztus az utolsó vacsorán megáldott, megtört és tanítványainak adott, Szent János apostol két darabot kapott, s csak az egyiket ette meg, a másikat – Krisztus kérésére – gondosan megőrizte. Jézus halála után Szent János ezt a kenyérdarabot belemártotta a Jézus oldalából folyó vérbe. Ebből a kenyérből származik a Szent Kovász, melyet az Asszír és a Káld Egyházban mind a mai napig megőriztek és évente megújítottak.⁷⁶

---

⁷³ A katolikus egyház ugyanakkor hivatalosan soha nem minősítette érvénytelennek ezt az anaforát.

⁷⁴ Az alapítás elbeszélését, melyet eredetileg a kenyér és a bor fölött kellett elmondani, teljesen izolálva iktatták be az eucharisztikus ünneplés menetébe, az anafora után, az áldozást előkészítő rítusok közé. Vö. PAUL PALLATH: *The Vicissitudes of the Anaphora of Addai and Mari among the St Thomas Christians of the Syro-Malabar Church*, in Cesare Giraudo (ed.): *The Anaphoral Genesis of the Institution Narrative in Light of the Anaphora of Addai and Mari, Act of the International Liturgy Congress Rome 26–26 October 2011*, Orientalia Christiana Analecta 295., Roma, 2013, 190–191.

⁷⁵ A katolikus misszionáriusok nem pusztán az alapítás elbeszélésének hiánya miatt tekintették érvénytelennek a malabárok Eucharisziáját, hanem a szentség anyaga miatt is. Az ebben a dolgozatban vizsgált szempontok felől is igencsak érdekes módon ugyanis az áldozati kenyér helyi szokás szerint rizslisztből készült, só és olaj hozzáadásával, a bort pedig mazsolából nyerték ki. Vö. PAUL PALLATH: *The Vicissitudes of the Anaphora of Addai and Mari among the St Thomas Christians of the Syro-Malabar Church*, i. m., 189.

⁷⁶ „Némelyek úgy tartják, hogy amikor Urunk megtörte testét tanítványainak az emeleti teremben, János, Zebedeus fia elrejtett egy darabot a saját adagjából, és rejtgette azt, [...] és a Keletiek, Mar Addai és Mar Mari vették azt a darabot, és megszentelték vele ezt a kovásztalan kenyeret, amelyet közöttünk hagytak.” Vö. WALLIS BUDGE (ed.): *Diburita or “The Book of the Bee” by Shlemon of d’Basra*, k. n., Oxford, 1885, 102. Lásd még SZAPLONCZAY MÁTÉ: A keleti szír eucharisztikus sajátosságok, *Praeconia* 15 (2020/1) 99.

Robert Taft, a neves jezsuita liturgikus maga is a Szent Kovász-hagyományát használta érvként az Addai-Mari anafora legitimitására.⁷⁷ Amint az a fentiekből is jól látszik, a Szent Kovász nemcsak szép tradíció, hanem központi szerepet játszik az Addai-Mari anafora legitimitásának kérdésében is. A teológiai érvelés középpontjában az a szándék áll, hogy ezt az eucharisztikus imádságot valamiféleképpen Krisztushoz és az utolsó vacsorához kössék. Ez a többi anafora (nyugaton kánon) esetében könnyű: maguk az alapítási szavak kötik össze a szent liturgiában bemutatott kenyeret és bort Krisztussal. A keleti-szír hagyományban ugyanezt teszi a kovász, így ez a hagyomány nemcsak a keresztény kelet kincsestárát gyarapítja, hanem komoly teológiai következményekkel is jár.

Számos előzetes tanácskozás után a Szentszék 2001-ben kihirdette az *Útmutató az Eucharisztia kiszolgáltatásához a Káld Egyház és az Asszír Keleti Egyház Között*⁷⁸ elnevezésű jegyzéket, amelyet 2003-ban Robert Taft a „II. Vatikáni Zsinat óta megjelent legjelentősebb tanítóhivatali dokumentumnak” nevezett.⁷⁹ A Szent Kovász-hagyománya a keleti szír egyházban nem elválasztó fal, hanem összekötő híd lett, hiszen bizonyította ezen közösségek anaforájának az utolsó vacsorával való szoros kapcsolatát. Mindebből jól látszik, hogy az eucharisztikus színek összetevőire vonatkozó kérdések korántsem elhanyagolhatóak a liturgiatudomány szempontjából; nemcsak érdekes különbségek, de adott esetben akár az ökumenikus közeledés eszközévé is válhatnak.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

Ebben a tanulmányban részletesen bemutatam, hogyan nézett ki a liturgián használt kenyér a kezdetektől napjainkig. Kezdetben – feltehetőleg – mindenhol kovászos kenyérral mutatták be az eucharishtiát, majd Nyugaton a 9. századtól

---

⁷⁷ Vö. ROBERT TAFT: *Mass without the Consecration? The Historic Agreement on the Eucharist between the Catholic Church and the Assyrian Church of the East Promulgated 26 October 2001*, *Worship* 77 (2003/6) 486. Lásd még SZAPLONCZAY MÁTÉ: *A keleti szír eucharisztikus sajátosságok*, i. m., 81.

⁷⁸ PONTIFICAL COUNCIL FOR PROMOTING CHRISTIAN UNITY: *Guidelines for Admission to the Eucharist between the Chaldean Church and the Assyrian Church of the East*, *L'Osservatore Romano Weekly Edition in English*, 31 October 2001.

⁷⁹ ROBERT TAFT: *Mass without the Consecration? The Historic Agreement on the Eucharist between the Catholic Church and the Assyrian Church of the East Promulgated 26 October 2001*, i. m., 482.

kezdve fokozatosan áttértek a kovásztalan kenyér használatára. S bár voltak korok, amikor ez kölcsönösen teológiai problémákhoz vezetett, ma hála Istennek a teológiai közeledés időszakát éljük. Gyönyörű példája ennek a keleti szír egyház Szent Kovász-hagyományának szentszéki elismerése.

Bár szemmel jól láthatóak azok a különbségek, melyek elválasztják egymástól a római és a bizánci egyházak gyakorlatát, mégis van egy szemmel nem látható, de mindennél erősebb kapocs, amely összeköti őket: mind Keleten, mind Nyugaton mindig is töretlen hittel hitték, hogy az értünk önmagát feláldozó Krisztus jelen van az Oltáriszentségben. Ez a hit még a legvadabb teológiai viták során is összetartotta az egyházat. A II. Vatikáni Zsinat így fogalmazta ezt meg:

„Mind Keleten, mind Nyugaton más-más módszerhez és eljáráshoz folyamodtak a kinyilatkoztatott igazság feltárásában, hogy az isteni tanítást megismerjék és megvallják. Nem csoda tehát, hogy hol az egyik, hol a másik fogta fel megfelelőbben, vagy világította meg jobban a kinyilatkoztatott hittitkok egyes szempontjait. Ennélfogva többnyire nem arról van szó, hogy teológiai fogalmazásaik ellenkeznek egymással, hanem inkább arról, hogy kiegészítik egymást.”⁸⁰

Ezért is hív fel minden keresztényt Szent II. János Pál pápa az *Orientale Lumen*⁸¹ kezdetű apostoli levelében arra, hogy ismerjük meg egymás hagyományát.

---

⁸⁰ A II. Vatikáni Zsinat *Unitatis Redintegratio* kezdetű dekrétuma az ökumenizmusról, 17. [online] https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_hu.html [2026. 03. 10.]

⁸¹ „Mivel valóban hisszük, hogy a keleti egyházak tiszteletreméltó és ősi hagyománya Krisztus Egyháza örökségének szerves részét alkotja, a katolikusok első feladata ennek a megismerése, hogy ez mindenki számára lehetséges módon táplálja és vigye előre az egység folyamatát.” Vö. *Orientale Lumen*, 1. [online] https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1995/documents/hf_jp-ii_apl_19950502_orientale-lumen.html [2026. 03. 10.]

BIBLIOGRÁFIA

Egyházatyák írásai

- SZENT ÁGOSTON: *De Haeresis*, § 28, in *Patrologia Latina* 42, 31. (A rövid idézet Hursán Szabolcs fordítása)
- SZENT ÁGOSTON: *De Doctrina Christiana*, IV, 21, in *Patrologia Latina* 34.
- SZENT CYPRIANUS: 63. levél, in Orosz Atanáz (szerk.): *Szent Cyprianus levelezése – Ókeresztény örökségünk*, Jel, Budapest, 2014, 19.
- SZENT IRÉNEUSZ: *Adversus haereses*, V, 1, in *Patrologia Graeca* 7, 1123.
- GRATIANUS: *Decretum*, in *Patrologia Latina* 3., d. 2, can. 1.
- GERGELY (IX., PÁPA): *Decretalium*, Friedberg, Leipzig, 1879–1881.
- Vita S. Greg., in *Patrologia Latina* 75, 52.
- TERTULLIANUS: *Ad uxorem* (Feleségemhez), in Vanyó László (szerk.): *Ókeresztény Írók*, 12. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1986.
- TESSZALONIKAI SIMEON: A Szent Liturgiáról, in BAÁN ISTVÁN (szerk.): *Misztagógia. A bizánci liturgia kommentárjai*, Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes, vol. 16., Nyíregyháza, 2023.

Egyházi dokumentumok (katolikus)

- A Római Miskönyv Általános Rendelkezései*, Szent István Társulat, Budapest, 2009.
- Az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregáció prefektusának levele*, Prot. N. 89/78 – 44897; 2013. december 9. [online] https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20170615_lettera-su-pane-vino-eucaristia_la.html [2026. 01. 04.], magyarul: [online] <https://www.liturgia.hu/l/korlevel-az-eucharisztia-ban-hasznalt-kenyerrol-es-borrol/> [2026. 01. 04.]
- Ecclesia de Eucharistia*. [online] https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_eccl-de-euch.html [2026. 01. 04.], magyarul: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/ecclesia-de-eucharistia> [2025. 11. 04.]

Orientalis Lumen. [online] https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1995/documents/hf_jp-ii_apl_19950502_orientale-lumen.html [2026. 03. 10.]

PONTIFICAL COUNCIL FOR PROMOTING CHRISTIAN UNITY: Guidelines for Admission to the Eucharist between the Chaldean Church and the Assyrian Church of the East, *L'Osservatore Romano Weekly Edition in English*, 31 October 2001. [online] <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/fr/dialoghi/sezione-orientale/chiesa-assira-dell-orientale/altri-documenti/2001---orientamenti-per-lammissione-alleucaristia-fra-la-chiesa-/testo-in-inglese.html> [2024. 01. 03.]

Redemptionis Sacramentum. [online] https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccdds/documents/rc_con_ccdds_doc_20040423_redemptionis-sacramentum_en.html [2025. 11. 04.], magyar fordítás: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/redemptionis-sacramentum> [2025. 11. 04.]

Római Miskönyv, Szent István Társulat, Budapest, 1991.

Unitatis Redintegratio. [online] https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_hu.html [2026. 03. 10.]

Lettera circolare di Antonio Čopej nr. 562 del 21 febbraio 1866, Görögkatolikus Püspöki Levéltár IV-2-a. 1866/28

Nyomtatott források

AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa Theologiae*, in XIII. Leó (ed.): *Opera omnia*, 12, Romae, 1906.

BAÁN ISTVÁN (szerk.): *Anaforák. A keleti egyházak eucharisztikus imádságai*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2022.

BAÁN ISTVÁN: „*Uram, Tehozzád kiáltok!*”, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2016.

BRADSHAW, PAUL F.: *Early Christian Worship. A Basic Introduction to Ideas and Practice*, Collegeville, Liturgical Press, 2010.

BUDGE, WALLIS (ed.): *Diburita or „The Book of the Bee” by Shlemon of d’Basra*, k. n., Oxford, 1885.

CZÉTÉNYI GELLÉRT: „*Kenyer és bor*”. *Az eucharisztikus színekre vonatkozó előírások és ezek alakulása a magyarországi egyházakban/felekezeteknél*, Szakdol-

- gozat, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2026.
- Codex Iuris Canonici – Egyházi Törvénykönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 2015. (ford. Erdő Péter)
- DOBOS ANDRÁS: *Prassi e teologia circa l'Eucaristia nella storica eparchia di Mukacevo dall'unione di Užgorod fino alla metà del XX secolo*, Dissertazione di dottorato, Roma, 2019.
- GALAVARIS, GEORGE: *Bread and the liturgy. The symbolism of early Christian and Byzantine bread stamps*, University of Wisconsin Press, Madison, 1970.
- HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, k. n., Ungvár, 1911.
- IVANCSÓ ISTVÁN: *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1998.
- IVANCSÓ ISTVÁN: *Görög katolikus szertartástan*, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1997.
- JUNGMANN, JOSEF ANDREAS: *The Mass of the Roman rite: its origins and development (Missarum sollemnia)*, Burns & Oates, London, 1959.
- LOUGHLIN, JAMES FRANCIS: Azymites, in Herbermann, Charles (ed.): *Catholic Encyclopedia*, Vol. 2., Robert Appleton Company, New York, 1913.
- MATKÓ ISTVÁN: *X, ut Tök, Könyvnek el tépése, avagy Bányász csákány mellyel amaz... Sambar Mattyas nevű tudatla[n] sár gyűrő meg-csákányoztatik*, k. n., h. n., 1668.
- NAGY LEVENTE: A kenyértől az ostyáig. A kálvinista és a katolikus unió hatása a román pravoszláv úrvacsoratanra a 16–17. században, in Szelestei N. László (szerk.): *Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon*, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, Budapest, 2018, 181–194.
- PALLATH, PAUL: The Vicissitudes of the Anaphora of Addai and Mari among the St Thomas Christians of the Syro-Malabar Church, in Giraudo, Cesare (ed.): *The Anaphoral Genesis of the Institution Narrative in Light of the Anaphora of Addai and Mari, Act of the International Liturgy Congress Rome 26–26 October 2011*, *Orientalia Christiana Analecta* 295., Roma, 2013.
- PERENDY LÁSZLÓ (szerk.): *Jeruzsálemi Szent Kírilloosz összes művei, Ókeresztény írók 19.*, Szent István Társulat, Budapest, 2006.

- PERGER GYULA: Az ostyakészítés rövid története, in Rákossy Anna – Kontsek Ildikó (szerk.): *Agnus Dei. Az oltáriszentség tisztelete Magyarországon*, Keresztény Múzeum, Esztergom, 2019.
- PETRÓ JÓZSEF: *A szentmise története*, Szent István Társulat, Budapest, 1931.
- RÁTZ ANDRÁS: *Liturgika vagy a' Romai kersztény Katolika Anyaszentegyház szer-tartásainak magyarázattya*, Első rész, Beimel Jó'sef Könyvnyomtatónál, Esztergom, 1823.
- SIECIENSKI, A. EDWARD: *Breads, Azymes, and Purgatory. The Other Issues That Divided East and West*, Oxford University Press, New York, 2023. [doi: doi.org/10.1093/oso/9780190065065.001.0001]
- SZAPLONCZAY MÁTÉ: A keleti szír eucharisztikus sajátosságok, *Praeconia* 15 (2020/1) 79–103.
- TAFT, ROBERT: Mass without the Consecration? The Historic Agreement on the Eucharist between the Catholic Church and the Assyrian Church of the East Promulgated 26 October 2001., *Worship* 77 (2003/6).
- VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.): *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752. évi egyházlátogatásainak iratai*, CAII/7, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2015.

Lexikonszócikkek

- Ex opere operato*, in Diós István–Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 3. kötet, Szent István Társulat, Budapest, 1997. [online] <https://lexikon.katolikus.hu/E/ex%20opere%20operato.html> [2026. 01. 03.]
- KÜHÁR FLÓRIS OSB – RADÓ POLIKÁRP OSB: Ostya, in Diós István – Viczián János (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, 10. kötet. [online] <https://lexikon.katolikus.hu/O/ostya.html> [2025. 11. 04.]
- Proszfóra, in Verbényi István – Arató Miklós Orbán (szerk.): *Liturgikus lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 2001. [online] <https://tar.liturgia.hu/Liturgia/Liturgikus%20Lexikon/lexikon/litlexp.htm> [2025. 11. 05.]

Internetes források

- <https://ostyaellato.hu/> [2025. 11. 04.]
- <https://www.schreibmayr.de/kirchenezubehoer/Vollkorn-Brothostien-35-mm-Kreuz-900-Stueck-im-Behaelter--1-7-mm-stark.html> [2025. 11. 27.]
- <https://patriarchatus.hu/orthodoxia/a-felajanlott-kenyer/> [2025. 11. 05.]

NACSINÁK GERGELY ANDRÁS: *A prószfora sütése*. [online] <https://patriarchatus.hu/orthodoxia/a-proszfora-sutese/> [2025. 11. 05.]

PREDA, NICOLAE: *Az Isteni Liturgia és az Eucharisztia gyakorlata a Román Orthodox Egyházban, különös tekintettel az Eucharishtiában használt kenyérre*, Eucharisztikus Tudományos Konferencia, Esztergom, 2018. november 27–29. Elhangzott előadás írott változata elérhető: [online] https://tar.eucharisztikuskongresszus.com/Eucharisztikus_tudomanyos_konferencia_2018/Eloadasok_szoveg/Preda_magyar.pdf [2024. 04. 27.]

SZALONTAI ANIKÓ: *Lehet-e továbbra is gluténmentes ostyával áldozni?* [online] <https://www.magyarKurir.hu/hirek/lehet-e-tovabbra-is-glutenmentes-ostyaval-aldozni> [2025. 11. 04.]